

מועט המחזיק את המרובה

מבוא

בדרך כלל כשמתכנסים בערב חג העצמאות, מתכנסים קודם כל כדי להודות לקב"ה על הניסים שהיו לנו. אין ספק שהיו הרבה ניסים, עם ישראל עבר תהפוכות ומהלכים גדולים וצריך להודות על זה לקב"ה. אבל חוץ מההודאה, ההלל והשבח, יש עוד נושא שראוי להעלות ביום הזה והוא התורה של מדינת ישראל – מדינת ישראל היא סוגיה שצריך ללמוד אותה ולהתעמק בה, וראוי להתכנס ולהתבונן בתורה הזאת.

חז"ל בקהלת רבה¹ אומרים שתורה שאדם לומד בעולם הזה, הבל היא לפני תורתו של משיח. כל התורה שאנחנו רגילים אליה, נחשבת להבל. 'הבל' הוא ביטוי חריף², ובכל זאת ככה חז"ל בחרו לתאר את התורה. כוונתם לתאר כמה התורה של הגאולה וימות המשיח, היא תורה מופלאה, חדשנית ומהפכנית.

מובא בגמרא³ שבן זומא שואל את חכמים, איך אתם אומרים שמזכירים יציאת מצרים בימות המשיח? הרי במפורש אומר הנביא, "הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד, חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדחתים שם" (ירמיהו, כג, ז). חכמים עונים לו שאין הכוונה שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שיהא שעבוד מלכויות עיקר ויציאת מצרים טפלה לו. מדינת ישראל היא חלק מהתהליך הזה, מדינת ישראל היא לא רק מקום בטוח ליהודים, אלא חלק מתהליך של ימות המשיח וההופעה של המשיח, (עדיין לא המשיח בעצמו ובמילואו, אבל חלק מהדבר), ולכן כל התורה שקשורה למדינת ישראל וליום העצמאות היא תורה מופלאה וחדשנית שמאפילה על הגאולה של יציאת מצרים.

זו הקדמה חיונית כדי להבין את עומק הפלא של התורה הזאת, שהולכת ומתגלית ויוצאת אל הפועל. עליה בעיקר צריך לקרא הלל, מלבד הניסים שוודאי היו.

¹ קהלת רבה, פרשה יא, ח.

² כך הרמב"ם (מורה נבוכים, חלק שני, פרק ל) כותב גם על 'הבל', בנו של אדם הראשון, שהוא לא היה כל כך בן אדם ורק 'שת' בעצם ממשיך את אדם הראשון.

³ ברכות, יב:

פתיחה

ישנם שני יסודות שמאפיינים את הגאולה שלנו. אפשר להבחין בהם, גם בלי להיכנס יותר מדי לעומק הדברים:

היסוד הראשון הוא שהגאולה הזאת לא באה מתוך זכויות, עם ישראל לא חזר בתשובה, אפשר לומר שהיא מתנת חינם של הקב"ה.

היסוד השני הוא שהגאולה הזאת באה קמעא קמעא. מה פירוש קמעא קמעא? יציאת מצרים הייתה פתאומית, בבת אחת, היא באה על ידי ניסים גלויים, עשרת המכות, קריעת ים סוף, מתן תורה, הנהגה ניסית של מן ובאר, הכל היה מידי ומופלא. ואילו הגאולה הנוכחית היא גאולה איטית, היא פועלת בתוך התהליכים הטבעיים, התיישבות, גאולת קרקעות, בטחון. כל דבר נוצר לאט: פה ישוב, שם מושבה, עוד גאולת קרקע, לאט נוצר גם בטחון, 'השומר', 'ההגנה'. אחר כך גם מפעל כלכלי גדול, בנקים וכלכלה. וכמובן בסוף מדינה, ריבונות, יחסים בינלאומיים, חינוך והשכלה, כל הדברים האלו הם דברים טבעיים והם הולכים לאט לאט, בהדרגה ובמתינות.

מתנת חינם

ישנם מספר מקורות על כך שהגאולה היא מתנת חינם ולא באה מהזכויות שלנו.

הגמרא במסכת ברכות דף ז, אומרת: "מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר: 'והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי', תפלתם לא נאמר, אלא תפלתי. מכאן שהקב"ה מתפלל". יש בגמרא הזו שני חידושים, האחד, שבית המקדש הינו בעיקר מקום של תפילה ולא של תורה. והשני, שהוא לא בית לתפילה שלנו, אלא בית לתפילה של הקב"ה.

ציור הדבר, תכלית התפלה אצלנו היא להתרוממות הנפש שתהיה מוכנת להתנהג במעלה יותר רוממה משהיא מתנהגת, על כן פועלת התפלה גם כן על השגת המבוקש, שבהיותו מעולה יותר, ראוי הוא למילוי חסרונו. והנה לפניו יתברך אין מעצור להשפיע רב טוב, אבל צריך שיהיו המקבלים מוכנים. וכל ההנהגה המסודרת בתורה ומצוות וכל מדה נכונה, היא רק להכשיר את המקבלים לקבל הטוב המתוקן להם. אמנם ביארו כאן סוד מוטוב ההנהגה האלהית, ששם דרכים בהנהגתו יתברך שיתעלו המקבלים להיות ראויים לקבל רב טוב יותר מכפי מדתם. ואותן הדרכים

שמוכילים לכך בההנהגה הכוללת, שהם דומים ממש לתכלית שאנו משיגים על ידי התפילה, דבר זה נקרא שהקב"ה מתפלל.⁴

התפילה מתארת שאיפות וגעגועים של האדם למקומות עליונים וחדשים. אדם לא מתפלל על דברים שיש לו, אלא על דברים שאין לו. מכיוון שהרצון של האדם בעצם המהות שלו, לאט לאט כל האישיות נמשכת אחרי הרצון והשאיפה, ובסופו של דבר הרצון הזה מתממש. למה שאדם מתגעגע הוא בסוף מגיע. זו המשמעות של תפילה לעומת תורה⁵, הכוונה היא שבית המקדש הוא המקום בו הרצון של הקב"ה שוכן. כשהקב"ה כביכול מתפלל, הוא בעצם שואף לדבר שאין כרגע – מובטח שהוא יהיה, מכיוון שהרצון זהו המהות של האישיות ואחרי הרצון הכל נמשך. אז בסופו של דבר גם המציאות תהיה כמו הרצונות של הקב"ה, יותר ממה שיש כרגע. ככה – אומר הרב – תראה הגאולה.

ומתוך שהגאולה העתידה תהיה אף על פי שלא יהיו ראויים לכך, כמו שכתוב "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו", על כן נקרא בית המקדש העתיד, בית תפילתי לגבי הקב"ה. וזה הייתה תכלית החזיון הגדול שהוא קרוב לנבואה שראה רבי ישמעאל בן אלישע לפני ולפנים. אז בהיות מצב האומה הישראלית תלוי ברפיון, ומכשולות רבות גופניות ורוחניות שתנו עליה, אז יוכל היות שיבוא איש לרפיון ידיים ולהתיאש מתקומתם של ישראל ח"ו אם ימוד מדת ההנהגה רק לפי ערך הכנת המקבלים. על כן גלה סודו אל עבדו רבי ישמעאל בן אלישע, כי יש כאן מדה עליונה הצריכה ברכה, היינו קצת הכנה, על כל פנים מצד יחידי הדור, שהם מכשירים את הכלל לקבל הרבה יותר מכפי המדה הראויה לפי הכנתם. וזאת היא הברכה שבקש ד' צבאות מרבי ישמעאל בן אלישע, למען תחזקנה ידיו, ויחזק ידי עמו וכל העוסקים בעבודת הקודש, לשובב יעקב לאלקי ישעו.

הרב מביא את הפסוק: "וירא כי אין איש, וישתומם כי אין מפגיע – ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתנו"⁶. הפסוק הזה מדבר על הגאולה, בגאולה אין 'איש', 'איש' זה בעל מעלה – אין אף בעל מעלה; יש 'השתוממות', יש פלא גדול. זה העניין של הגאולה, היא הופעה

⁴ עין איה, ברכות, פרק ראשון, סז.

⁵ בהקשר הזה, תורה היא הנהגה של 'שכל' (בשונה מ'רצון'), שעובדת באופן מסודר ללא דילוגים. וממילא לא יכול להיות געגוע למה שלא קיים. [א.ש.ל].

⁶ ישעיה, נט, טז.

אלוקית מעבר לכלים וליכולות של בני אדם, היא אור אלוקי שאיננו מתאים לתודעות של בני אדם, הגאולה מביאה חידוש ומהפיכה תודעתית. הקב"ה נותן הרבה מעבר למה שהם מוכנים אליו.

באורות הקדש, הרב כותב:

... וכל כך מרובה היא מדה טובה ממדת פורענות, עד שכדאי לסבול את כל יסורי השבירה, את כל קלקולי הריסה, רק שיצאו עולמים משוכללים כאלה, שנושאים בכחם עושר חיים כזה, שהוא מצד עצמם למעלה מכחם.⁷

ככה הקב"ה נותן את העולם – מעבר ליכולת ההכלה של בני אדם. נתינה כזו יוצרת בעיות, אבל היא כדאית. למה היא כדאית? בגלל שזה 'עולמים שנושאים בכוחם עושר חיים כזה, שהוא מצד עצמם למעלה מכוחם'. ובפרק הבא הרב אומר: "ובזה יעשה הנברא את עצמו, ויהיה במדרגת השלמות של בורא, ויתעלה ממעל לגבול של נברא, ממה שלא היה אפשר בלא שפע רב טוב למעלה ממדרגת אפשרות קבלתו...". אנחנו מקבלים את התכונות של הקב"ה. הקב"ה נותן מעבר למה שהאדם יכול לקבל, וזה בעצם בונה עולם חדש, עולם מיוחד, עולם שהמדד שלו איננו האדם, אלא הקב"ה. היכולות של הקב"ה בעצם נהפכות ליכולות שלנו.

עד כאן ראינו את הנקודה שהעולם לא בא מצד שאנחנו ראוים לו, אלא מצד שהקב"ה רוצה לתת הרבה מעבר למה שאנחנו ראוים.

חילול ה'

מקור נוסף, שמפתח את הדברים בכיוון שונה, בשיחות הרצי"ה⁸:

סיבוכים ישנם. איננו מחניפים לאפיקורסים ואיננו מחניפים לרשעים. שקר כזב! יש אפיקורסים ורשעים בישראל ומלכות ישראל, ויש די דברים מכאיבים של חילול ה'. איננו מתעלמים מהם.

בהמשך הוא מביא דברים מהירושלמי⁹, הגמרא מביאה את הסיפור על שאול, הגבעונים ורוד¹⁰, היה שם חילול ה' והיה קידוש ה', הגמרא אומרת על זה גדול קידוש ה' מחילול ה'.

⁷ אורות הקדש ב, עמ' תקכו.

⁸ שיחות הרצי"ה, מועדים ב, יום העצמאות, שיחה ה (תשכ"ז). (ספרית חוה, ירושלים תשס"ז, עמ' 160)

⁹ קידושין, פרק ד, הלכה א.

¹⁰ שמואל ב, פרק כא.

אנחנו לא מתעלמים מזה שיש עדיין בעיות בעם ישראל, כשהקב"ה נותן אור מעבר לכלים שלנו, לא הכל פשוט – יש שברים וחורבן, ויש חילול ה' גדול. אבל 'קידוש ה' הוא יותר חשוב, הוא העיקר, הוא הדבר האמיתי שקורה. נכון, הדברים עדיין לא מספיק שלמים, לכן יש חילול ה', ויכול להיות שקידוש ה' עצמו מביא גם חילול ה', אבל התהליך הוא תהליך של קידוש ה', ממילא חילול ה' יעלם.

דור שכולו חייב

מקור נוסף מהלשם¹¹. הלשם שואל, למה בכל התורה כולה לא מזכרים הגאולה וימות המשיח?

כי הרי כל התורה כולה לפי גלויה ולבושה שהיא עתה לפנינו, הרי אינו מבטיח שום טובה ושום שכר אלא רק לעושיה ולשומריה, לחוקרה ולדורשה, ולמי שעומד נאמן בקיומה. וכל גלויה הוא שנידון כל אחד לפי מעשיו והכל במשפט והכל בדין. אמנם התקווה העתידה דכל חמדת ישראל, שהם היעודים אחרונים דימות המשיח וחיי עולם הבא, הנה הם תלויים באמת רק בברית ולא בזכות והוא ברית אבות וישראל. והברית לא תופר לעולם... מפורש ההבטחה על הברית ישראל שלא תופר אפילו בחטא של עבודה זרה. רחמנא לצלן.

התורה בנויה על שכר ועונש, החיים הם בריחה מהמוות. יש טהור וטמא ויש שכר ועונש – זהו עניינה של התורה. ואילו הגאולה תלויה בברית אבות, היא כלל אינה קשורה בשכר ועונש – לכן היא לא מופיעה בתורה, כי המוקד של התורה הוא שכר ועונש.

בהמשך הוא אומר שהברית הזו מאירה לא רק בכלל ישראל, אלא גם בפרט. ושהגאולה קשורה לאור פנימי, מאד עליון, שלא שייך כלל למעשה התחתונים.

... וזהו שאמרו בסנהדרין (צח.), אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או בדור שכולו חייב. ועיין בהגר"א שאמר (בפרושו לתקו"ז, תיקון ס"ט, קכו.) וודאי באופן השני. [הכוונה בדור שכולו חייב].

כיוון שהגאולה תהיה מתוך ברית אבות והיא לא קשורה לשכר ועונש, לכן לא רק שהיא תבוא גם אם הדור חייב, אלא דווקא באופן השני, שהדור כולו חייב.

¹¹ 'לשם שבו ואחלמה' לרבי שלמה אלישיב; הקדמות ושערים, שער ו, פרק ט.

והרי לנו דימות המשיח, אינו תלוי בזכות ומעשים כלל. וכן בסנהדרין (צז): בפלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע: 'ואמר רבי יהושע, חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, לא בתשובה ולא במעשים טובים'. ושקלו וטרו בזה רבי אליעזר ורבי יהושע, 'רבי אליעזר אמר שהגאולה תלויה בתשובה ורבי יהושע אמר שהגאולה אינה תלויה בתשובה', ולבסוף שתק רבי אליעזר. והרי הודה רבי אלעזר גם כן לרבי יהושע, שהגאולה העתידה אינו תלוי בתשובה ומעשים טובים כלל. וכן כתב הרמב"ן בפרשת האזינו, שהבטחת הגאולה אין בה תנאי בתשובה ועבודה, אלא שהיא מובטחת לבוא על כל פנים.

אז ראינו שלוש נקודות בתוך ה'מתנת חינם'. הראשונה שהקב"ה נותן לפי המידה שלו. הגאולה היא אור כל כך עליון שלא שייך שיבוא מצד הזכות של האדם – בית תפילתי – אלא המציאות לאט לאט תתרומם ותגיע אל הגובה של השאיפות. נקודה שנייה, שבדרך יש חילול ה', אבל קידוש ה' גדול יותר. ודבר שלישי שהגאולה תלויה לא בזכות ולא בתשובה, אלא דווקא בדור שכולו חייב.

קמעא קמעא

מתוך היסוד הראשון, שהגאולה היא מתנת חינם, נובע גם היסוד השני, שהגאולה הולכת קמעא קמעא, בהדרגה ומתינות, דרך תהליכים טבעיים. הבה נתבונן.

הגמרא במסכת ברכות¹², מביאה את הסיפור עם המלך חזקיה שהיה חולה ובא אליו ישעיה לבקרו ואמר לו שהוא הולך למות. ענה לו המלך חזקיה 'כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא, אפילו חרב מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מין הרחמים' – מצד הנבואה נגזרה הגזרה, אבל אני יודע שכל דבר אפשר לתקן. מספר הנביא 'ויסב פניו אל הקיר ויתפלל'. שואלת הגמרא, מהי התפילה 'אל הקיר'. תשובה ראשונה שמציעה הגמרא, שחזקיה התפלל מ'קירות ליבו'. אפשרות שנייה שהוא התפלל 'על עסקי קיר'. ממשיך הנביא ומספר מהי התפילה שלו, 'זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי'. מהו הטוב שחזקיה עשה? שתי אפשרויות, או 'שסמך גאולה לתפילה', או 'שגנז ספר רפואות'. בסוגיה זו אנו למדים שלושה יסודות חשובים.

¹² דף י.

ביטחון

נתחיל מהאחרון: הרב¹³ מחלק בין שני סוגים של ביטחון, ביטחון 'פשוט' וביטחון 'תמידי'. ביטחון הוא הדבר הכי בסיסי בחיים, אדם צריך לבטוח בקב"ה. הביטחון הפשוט הוא שאם יש צורך הקב"ה יעשה נס, (ישנם שני 'צרכים', או שהמציאות של כלל ישראל דורשת נס, או שצדיק עושה נס). הקב"ה בעל הבית, ואם אדם צריך עזרה – הוא עוזר. אבל יש ביטחון אחר והוא 'ביטחון תמידי', הביטחון התמידי הוא שהקב"ה יעזור לאדם בהשתדלות שלו. בדומה לבר כוכבא, שהיה אומר לפני היציאה לקרב 'לא תסעוד ולא תכסוף'. אפשר לתפוס את זה כאמירה אפיקורסית, 'אני לא צריך את העזרה שלך', אבל אפשר להסביר שבאמת הקב"ה פועל דרך האדם. הר"ן אפילו דורש¹⁴ שיש מצווה כזו, 'ואמרת בלבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה'. זו מצווה, אם אדם מבין באופן אמיתי, ש-'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', זה מביא אותו ל-'וזכרת את ה' אלוֹקֶיךָ כִּי הוּא הַנּוֹתֵן לְךָ כּוֹחַ'. כך גם המהר"ל בתפארת ישראל¹⁵ מביא סיפור על טורנוסרופוס ששואל את רבי עקיבא, מעשי מי נאים יותר, של אדם או של הקב"ה. רבי עקיבא עונה לו שמעשי אדם נאים יותר וראה מחיטים וגלוסקאות¹⁶. **הקב"ה מתגלה בתבונה של האדם**, וזו – כך אומר הרב – מעלה רוחנית מאוד גבוהה.

יש כאלו שמביאים הוכחות לכך שהקב"ה ברא את עולם. כשהאדם מסתובב בעולם עליו להתבונן ולדעת שהקב"ה ברא הכל, מכיוון שיש הוכחות. השלב הבא הוא שאם יש יוצר, מין הסתם שישנם גם הוראות הפעלה שצריך למלא בכדי לשמור על יצירה. לא זו דרכו של הרב. כשהרב אומר שהאדם נמצא במעלה רוחנית גבוהה, אין הכוונה להוכחות שיש בורא, אלא שבאמת אדם רואה את הקב"ה בתוך הטבע.¹⁷ כמו אומן שרואה את העולם בצורה מיוחדת, ככה אדם שיש לו מעלה רוחנית רואה שהקב"ה פועל במציאות. לכן הרב אומר שהמדרגה של בר כוכבא, היא מעלה מוסרית עליונה.

הרב מסביר שם, שיש שני מצבים מוסריים בעם ישראל, יש מצבים כמו מלחמת העי (יהושע, פרק ח), שהקב"ה אמר להם 'חברה תסתדרו לבד'. ויש מצבים שהמצב המוסרי לא בשל, כמו מלחמת גדעון (שופטים, פרק ז), אנשים היו הרוסים מבחינה רוחנית, אז הקב"ה אומר, 'אסור לתת להם לנצח, שהם לא יתגאו – צריך לעשות להם נס'.

¹³ עין איה, ברכות, פרק ראשון, קמג.

¹⁴ דרשות הר"ן, הדרוש העשירי.

¹⁵ תפארת ישראל פרק ב'. המעשה ממדרש תנחומא פרשת תזריע.

¹⁶ הקב"ה ברא חיטים ואדם לקח אותם והכין מהם ככרות לחם, מכאן ראה שמעשי אדם נאים יותר.

¹⁷ מי שרואה את אלוהים בתוך הטבע, הוא כמו שותף ביצירה, אז הוא יעשה את מעשיו כיוון שלא יתכן לעשות אחרת ולא רק כממלא הוראות. [א.ש.ל.]

בתקופה של המלך חזקיה עם ישראל היה במצב קשה, הם היו אחרי תקופת שלטונו של אחז, שהרס את העולם הרוחני של עם ישראל. המלך חזקיה עושה חשבון שחייב להיות כאן נס – אם הוא יבנה צבא וילך להילחם וינצח, עם ישראל יתגאה ויחשוב שזה המשך של כל העבודה זרה שהייתה. לכן הוא לא הולך להילחם ולא מתפלל, הוא הולך לישון¹⁸ כדי שיראו כולם שזה היה נס ולא שום דבר אחר.

הרב מלמד אותנו יסוד גדול:

ולפי דברינו הדבר תלוי במצבן של ישראל הרוחני, כי בהיותנו דבקים ביראת ד' בשמירת המצוות ותלמוד תורה, שמזה יתיישרו המדות ונועם האמונה ודעת ד' ימלא את הלב, אז הוא שלמות גדולה תחשב אם נהיה אנחנו העוסקים במצוה זו של הרמת קרן ישראל. ובודאי תפארת גדולה והדר לאומי הוא לנו בהיותנו אנחנו העוסקים בבנין בית ישראל, מצד שלמותינו הלאומי שנמשך מזה ושלמות העולם כולו. אמנם אם מצב ישראל הוא בשפל, בהיותם רחוקים מתורה ומדעת ד', אין התכלית נמצא על ידי גאולה טבעית כלל, וצריך הטוב המעוּתד לבא בהתחלתו גם כן על ידי גאולה ניסית. ודברים טבעיים לא יצליחו במצב כזה, פן יגרמו הריסה יתירה במצב המוסרי שהוא התכלית.

...

והנה אם נהיה זכאים, לפי זה תוכל להיות מצידנו הגאולה טבעית ובאה על ידי השתדלותינו, והניסים יבאו על כל פנים להשלמת האנושיות הרחוקה בכללה מדעת ד', טרם תגלה לה הניסיות. או גם להשלים אותנו במעלה יותר גבוהה ונכבדה.¹⁹

הרב אומר שאם נהייה זכאים, נוכל לפעול כמו בר כוכבא – כדברי הר"ן. אז אנחנו זכאים או לא? לפי מה שראינו, שהגאולה היא מתנת חינם, 'וירא כי אין איש', וכמו הגר"א שאומר שדווקא דור שכולו חייב – יוצא שזה לא ילך בשיטה של בר כוכבא. אם האדם מבחינה מוסרית לא בנוי כמו שצריך, הוא לא מסוגל לראות את הקב"ה בתוך המציאות, הוא לא מסוגל לראות את יד ה' הפועלת בתוך התהליכים הטבעיים, אז הוא צריך

¹⁸ איכה רבה, פתיחתא ל. "עמד חזקיהו ואמר: אני אין בי כוח לא להרוג, ולא לדרוך, ולא לומר שירה, אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה. אמר לו הקב"ה: אני עושה. שנאמר: ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור."

¹⁹ עין איה, ברכות, פרק ראשון, קמג.

שיקרה לו נס ואז הנס מרומם אותו ובונה לו יראת שמיים. זה קשה כי אנחנו מכירים שהרב אומר שהגאולה תבוא דווקא בתהליכים טבעיים ושהגבורה הישראלית היא יסוד חשוב בדור הזה. נניח לזה כרגע.

הבלתי בעל תכלית

יסוד נוסף שאנחנו לומדים בסוגיה הזו, היא הפשרה שהקב"ה עשה בין המלך חזקיה וישעיה הנביא.²⁰ המלך חזקיה היה קשור להווה, מלך תפקידו לדאוג למצב של עם ישראל בהווה. וישעיה היה נביא, הוא קשור למגמות העתידיות של עם ישראל.²¹

הגזירה עיקר הנחתה היא לפי ערך שלשלת הנצחיות שהסיבות מתיחסות למסוביהם לפי מהלך המציאות. אבל יד השי"ת אוזנת גם במהלך ההווה, להקבילו לטובה מקשרי הסיבות הקודמות ולאגדן עמהם אחר כך, וזו היא מעלת התפילה שנקראת חיי שעה. על כן כשאמר לו בתור נביא, על דבר הגזירה הנמשכת מכח הנבואה, שיש במציאות הנהגה מקבלת לה נצחית. אמר לו כלה נבואתך וצא. אמת היא הנבואה לפי ערך הנצחיות לבדה, אבל יש גם כן חיי שעה, שעליה אמר דוד 'בידך עתתי', ותכונתה להועיל היא התפילה, המרוממת את האדם במצבו ההווה ומעברת גם כן הגזירה הנמשכת מפאת הנצחיות.²²

²⁰ דרש רב המנונא: מאי דכתיב "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר". מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו. חזקיהו אמר לייתי ישעיהו גבאי... וישעיהו אמר לייתי חזקיהו גבאי... מה עשה הקב"ה, הביא יסורין על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה. שנאמר: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו, כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו'. מאי כי מת אתה ולא תחיה? מת אתה בעולם הזה, ולא תחיה לעולם הבא. אמר ליה, מאי כולי האי? אמר ליה, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה, משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו, אמר ליה, בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד. (ברכות דף י.)

²¹ עין איה, שם, פרק ראשון, קלו. (אפשר היה להבין שישעיה שייך לעמוד העתיד וחזקיה לעמוד ההווה. אבל מתוך דברי הרב יוצא הפוך, דווקא ישעיה קשור לעמוד ההווה, בעמוד ההווה העולם בנוי כמהלך רציף של סיבות ומסובכים, הוא מתחיל בעבר, עובר דרך תהליכים מוסריים וערכיים של האדם, ומגיע בסוף לעתיד. התהליך מדורג, בנוי שלב על גבי שלב – אפשר לראות את העתיד גנוז בהווה. זוהי השיטה של החכמה. כך אומר ישעיה, אסור לנו לפגוע במהלכים הארוכים של החכמה, ההווה חייב להתנהל בהתאם לעתיד. ואילו המלך חזקיה שייך ליסוד הרגשי – הרגש חי את הרגע. לכן הוא אומר שאפשר לבודד את ההווה ולבנות מלכות של הווה, בלי להתחשב במגמות העתידיות. דווקא התכונה הרגשית, היא התכונה של עמוד העתיד, מכיוון שביסוד הרגשי נמצא מבט שמישיג את התכונה הכי פנימית של הקב"ה – הבלתי בעל תכלית. המבט המאפשר לחיות כל רגע בפני עצמו, הוא זה שמאפשר את יכולת הדילוג – היכולת לחיות את העתיד, בלי לעבור את כל התהליכים שמובילים אליו. [עין בהרחבה, שיחות על 'אלף מיני זמר' א-ד])

²² עין איה, שם, קלח. (ועיין עוד, עולת ראייה א, עמ' מט, 'והוא נסי', 'מנת כוסי').

המחלוקת הייתה שישעיה אמר, מכיוון שלא התחנתת אתה חייב מיתה, זו גזרה אלוקית. הכוונה שהתהליכים הרוחניים, ההיסטוריים והטבעיים הובילו אותך למצב של מוות – אין כאן אפשרות לחזרה. וחזקיה אומר שאפשר אחרת, 'אבל יד השי"ת אוחזת גם במהלך ההווה, להקבילו לטובה מקשרי הסיבות הקודמות ולאגדן עמהם אחר כך'. הקב"ה כביכול מחזיק את שני המהלכים, חוץ מהתהליך של החכמה (המבט הנצחי אותו רואה ישעיה), ישנו גם תהליך שבו אנחנו מתייחסים לכל רגע בנפרד ולא בתור תהליך כללי. יש הנהגה אלוקית, שהקב"ה מפריד את המציאות לפרטים, זהו העולם הרגשי. זו השיטה של המלך חזקיהו, הוא בא בשם התפילה, בשם חיי שעה. מבחינת חיי שעה אפשר לתפוס את הזמן בצורה אטומיסטית (ולא רציונלית), אפשר לפורר את הזמן ולחיות אותו פרודות פרודות. אחרי שמפרידים ומחלקים, אפשר לקשר כל חלק לקב"ה. ככה אומר המלך חזקיהו, אני יכול להפריד את הרגע מכל מה שהיה לפניו ומכל מה שיהיה אחריו ולחברו חזרה לקב"ה, וכך הוא יהיה מתוקן. אבל מה עם החכמה? מה עם ההנהגה של סיבה ומסובב? זה לא משנה, תפילה היא לא תורה. תפילה שייכת לעולם הרגשי ולא השכלי.

לשכל יש 'נמנעות חיוביות', סתירות שהרציונל לא יכול לקבל, דברים שלא יכול להחיות. למשל לא יכול להיות שהצלע גדולה מהאלכסון, החלק לא יכול להיות גדול מהשלם – אלו נמנעות חיוביות. הדמיון והרגש בנויים אחרת, הדמיון יכול לצייר שהחלק גדול מהשלם, שהאלכסון קטן מהצלע, שספינה רצה באוויר, ושלפרה יש אלף ראשים ומיליון עיניים²³ – הדמיון משוחרר. הדמיון והרגש משוחררים מסיבה ומסובב, מתוך שהם משוחררים, הם יכולים להגיע למקומות הכי עמוקים שיש במציאות – עד הבלתי בעל תכלית.²⁴

היסוד הראשון שאמרנו הוא, שיש שתי הנהגות אלוקיות, הנהגה של ניסים והנהגה שהקב"ה פועל דרך תהליכים טבעיים. אם אדם במדרגה מוסרית עליונה אז הקב"ה פועל דרך החיים הטבעיים, ואם האדם במדרגה מוסרית נמוכה, הקב"ה עושה לו נס, כמו ביציאת מצרים, הקב"ה עשה ניסים כדי שנכיר אותו. היסוד השני הוא, שהעולם הפנימי של המלך חזקיהו – וכך גם האופי של הגאולה – בנוי על היסוד הרגשי ולא על היסוד השכלי, קשור לתפילה ולחיי שעה, לעולם שאין בו נמנעות חיוביות, שכל דבר אפשרי.

²³ שמונה פרקים לרמב"ם, פרק ראשון.

²⁴ עין איה, ברכות, פרק שלישי, לה.

עסקי קיר

היסוד השלישי שנמצא כאן, קשור לתפילה עצמה של המלך חזקיה. הוא הסב פניו אל הקיר, רבי לוי מסביר שהוא התפלל 'על עסקי קיר'²⁵. המלך חזקיה רצה לעשות נס, הוא הבין שהדור לא מתאים לפעולות טבעיות, לכן צריך לעשות ניסים. אבל איזה נס? יש בזה שלוש מדרגות.

המדרגה הראשונה היא מדרגה של טבע, הטבע מדבר את הקב"ה, כמו לעתיד לבוא שהטבע יהיה מתוקן לגמרי והחיים הטבעיים יכוונו את האדם אל הקב"ה – מצב זה לא קיים כיום, כיום צריך להדריך את החיים.

מדרגה שניה היא הופעה של נס, נס הוא גילוי עליון בתוך החיים, כמו יציאת מצרים. המהר"ל²⁶ מסביר שיש שני יסודות, יסוד נוזל ויסוד מוצק. כשהקב"ה עושה נס, הוא הופך את המוצק לנוזל, אחר כך הוא מחזיר אותו למקור שלו. עם ישראל היה עם של עבדים והקב"ה בא ועוקר אותו ממצב של עבדות למצב של גאולה, ממ"ט שערי תומאה לקדושה עליונה, למתן תורה. כשהנשמה והגוף חיים ביחסים מתוקנים, יש ביניהם הרמוניה, לעולם הנשמה לא תפגע בגוף, וגם הגוף כשהוא מתוקן לא יפגע בנשמה. אחד משפיע ומרומם את השני. אבל כשהמצב לא טוב – הנשמה לא יכולה להופיע – צריך נס, הקב"ה מופיע נס, משנה את הטבע ואחר כך מחזיר אותו לאיתנו.²⁷ הנס והטבע הם שתי הארות של הקב"ה, פנימית וחיצונית.

²⁵ עיין, עין איה, ברכות, פרק א, קמב. המשמעות היא, שהוא התפלל על החומריות, שהחומר עצמו יוכל להאיר באור חדש, כפי שיתבאר בהמשך. [א.ש.ל.]

²⁶ גבורות ה', הקדמה שניה.

²⁷ נקודה חשובה שצריך להדגיש כאן, היא שאין סכסוך בין הנס לטבע. בסופו של דבר חייב להיות טבע – תפקידו של הנס הוא לבנות את הטבע מחדש, לתת לו הארה גבוהה יותר. כשהקב"ה הופך את המוצק לנוזל, אין זה כי הנוזל יותר טוב מהמוצק, אלא שכרגע צריך לחזק את היסוד הנוזל. הטבע לבדו שטחי ורדוד, הנס בא ופותח אותו, נותן לו אימננטיות אין סופית. כשדבר רדוד מקבל עומק ומשמעות חדשה, זו ממש מציאות חדשה. זהו היחס שבין הנשמה לגוף, הם באים להשלים אחד את השני. (עיין: עין איה, שבת, פרק ב, קצג-קצד; עין איה, ברכות, פרק ט, א).

השיטה שאומרת שצריך לשלול את הטבע, היא שיטה נוצרית. הרב כותב באורות (ישראל ותחייתה, יב), שגם כשהנבואה עשתה נס, היא אף פעם לא ויתרה על הטבעיות. התפקיד של הנס הוא לשחרר את הטבע, אם מניחים את הקב"ה בתוך הטבע, בעצם משעבדים אותו והנס בא לשחרר אותו. (כך גם היחס ל'עצם', ודאי שיש יחס, אבל הוא לא מוגדר ומשועבד.)

היחס בין הנס והטבע הוא כמו הפכים שמשלימים, כמו שהרב מסביר על 'כורך' (עולת ראייה ב, עמ' רפט), כדי להיות בן חורין אמיתי, צריך להשתחרר אפילו מהחירות, לכן חשוב לנו גם היסוד של העבדות – כורכים את המצה עם המרור.

זה הפשט שהטבע חוזר לאיתנו, "וישב היים לפנות בוקר לאיתנו" (שמות יד, כז). **היה צריך לתת לו הרחבה, לשחרר אותו, וליצור אותו מחדש ברמה גבוהה יותר.**

אחת הדוגמאות הבולטות לכך שחשוב להחזיר את הטבע לאיתנו נמצאת במלחמות בית דוד. הם היו נותנים גט לנשים לפני שיוצאים למלחמה, ובעצם היו יוצאים למלחמה מתוך מדרגה נשמית עליונה מאוד, וכשהיו חוזרים מהמלחמה היו מחזירים את הנשים והטבע היה חוזר למקומו. חטאו של דוד עם אוריה היה בזה שהוא פגם בהרמוניה הזו.

אבל המלך חזקיה רצה נס מסוג אחר – נס של תחיית המתים. לכאורה מה חסר? הרי סגרנו את כל הפינות, הנס והטבע ממלאים את התפקיד שלהם בהרמוניה מלאה. מה עוד רוצה המלך חזקיה?

מה שחסר באור של הגאולה הוא לא אור שיבוא ויסלק את החושך – הרי את התהליך הזה עם ישראל עבר כבר באלפיים שנות גלות, והוא כבר שלם ומתוקן. ובכל זאת הרב אומר שאין כלים לאור של הגאולה כי הכלי הישן לא יכול ליצור את הכלי החדש.^{29,28} לכן צריך נס, אלו הניסים שדומים לתקופה שלנו.

במאמרי הראיה³⁰, הרב מסביר את ההבדל בין גאולת מצרים, לבין הגאולה של העתיד. בגאולת מצרים המאבק בין החושך לאור היה חזק, ולכן היה צריך נס רדיקלי שיגלה את הקב"ה באופן ישיר ובעצם ירים את הטבע להארה של הנס. לכן היציאה הייתה בחיפזון – עם ישראל היה בעבדות, מ"ט שערי טומאה, והם יצאו לגאול ומתן תורה – בעצם באה הארה מעבר לטבע, כדי לרומם את הטבע.³¹ אבל רק כשהטבע מקולקל צריך הארה כזו; ואילו הגאולה של העתיד (הגאולה של היום) רוצה שהטבע יהיה מתוקן, לכן היא באה קמעה קמעה, בהדרגה, ללא שינוי של הטבע. האידאול הוא שהרוחניות תהיה טבעית, שהיא תוכל להופיע בהדרגה, בצורה שמתאימה לחיים.³²

אבל כפי שאמרנו, הגאולה איננה טבעית, מכיוון שהטבע איננו מסוגל להופיע את הקב"ה – לכן צריך נס. אבל אין זה נס במובן הרגיל, אלא נס של תחיית המתים. זהו נס כיוון שהוא הרבה מעבר לכל מידה, אבל הוא לא מפרק את הטבע אלא מחייה אותו מחדש. זה מה שרצה המלך חזקיה, הוא רצה שהגוף שלו 'יקום לתחייה', שבמקום מוות יופיעו חיים.

²⁸ עין איה, ברכות, פרק א, כב; שבת, פרק ב, סה-סח.

²⁹ כל זה קשור לשאלה, האם הגאולה היא סך העבודה של עם ישראל, או שהיא בריאה חדשה (עין היטב, עין איה, שבת, פרק ד, ח). אם נסביר שהגאולה היא סך העבודה של עם ישראל, בעצם היא שייכת לאותם כלים של הגלות – עם ישראל עבד קשה, 'קטל את הנחש', והמסקנה היא גאולה. האפשרות השנייה היא שכל העבודה היא בשביל 'לפנות את הדרך' (עולת ראייה ב, עמ' נג, 'למנצח') – יהודי של גלות לא יכול להשיג את האור של הגאולה, בשביל להשיג את האור של הגאולה צריך בריאה חדשה, הבריאה החדשה הזו, היא הנס של תחיית המתים, נוצר כלי שיכול להכיל את האור של הגאולה.

אגב כך, אפשר להסביר את 'הזרוע הנטויה'. הרב מסביר שביציאת מצרים היו שני מהלכים, 'יד חזקה' ו'זרוע נטויה' (עולת ראייה ב, עמ' רפב; עולת ראייה א, עמ' כו), היד החזקה שייכת לגאולת מצרים, היא נס במובן הרגיל שהסברנו, והזרוע הנטויה היא הכנה לגאולה של העתיד. אבל יוצא שהזרוע הנטויה כשלעצמה לא יכולה להביא את הגאולה, היא מכינה את המקום ומביאה אותנו עד השער ה-49, אבל השער ה-50 הוא דליגה, הוא יבוא מעצמו, 'ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים' (מלאכי ג, א; עין: אגרות ראייה א, אגרת מז; עקבי הצאן, עמ' קנה).

³⁰ עמ' 164, 'פסח מצרים ופסח לעתיד'.

³¹ כמו בנס חנוכה שהוא של שמונה ימים. (עין איה, שבת, פרק ב, ט)

³² עין: עולת ראייה א, עמ' קכו, 'שתרחם'; אורות הקודש ב, עמ' תצה; אורות הקודש ג, עמ' קמג.

אבל אין כאן שינוי של הטבע, המוצק לא הופך לנוזל, אלא הכל פשוט מתרומם ומתעלה למקומות לחדשים.³³

הגאולה באה מאוצר מתנת חנים – אנחנו לא בשלים לאור של הגאולה הזו, ובכל זאת הקב"ה נותן אותה כמתנת חנים.

הלשם³⁴ מסביר שההופעה של הנס ביציאת מצרים, הייתה הופעה של 'אור פנימי' כש'אור פנימי' נלחם הוא מפרק את המדרגה הישנה ובונה מדרגה חדשה. ואילו הגאולה של היום היא נס שבא מ'אור מקיף' – כש'אור מקיף' מאיר הוא לא מפרק מכיוון שאין בו אמירה חיובית שבאה להתעמת, הוא מתגלה כצורך ובעצם מרחים את המצע של המחשבה. כשאור כזה פועל, הוא מרים את הטבע למקום גבוה יותר.³⁵

יוצא שככה אפשר להבין את מה שהרב אומר, באמת הגאולה הנוכחית היא גאולה של קמעא קמעא, פעולה של הדרגה, תהליכים טבעיים ולא נסים. אבל כיוון שזו גאולה שבאה מהארה עליונה, לא לפי הכלים שלנו, ממילא אף אחד לא יכול להכיל אותה, זו גאולה של ברית אבות. היא פשוט מרימה את הכל למקומות חדשים. הגאולה הזו היא 'מועט שמחזיק

³³ בדרך כלל כשמופיע אור גדול שאין לכלים יכולת להכיל אותו, הוא פשוט מפרק את הכלים. ואילו כאן מופיע אור גדול מעבר לכלים, ובמקום לפרק אותם, הוא מרחיב אותם. ואז מתברר שאומנם לפי ההארה הישנה חזקיה היה צריך למות, והיה צריך להבנות טבע חדש שיחליף אותו. אבל הנס של חזקיה מברר שהטבע עצמו יכול להכיל גם את האור החדש. זוהי תחיית המתים. בתחיית המתים הגוף עצמו מקבל תעודה נפלאה. (הרב מאריך להסביר את היסוד המוסרי של תחיית המתים – עין איה, ברכות, פרק א, קמב).

עיין עוד, עין איה, שבת, פרק ט, צג-צו. שם הרב מסביר את האופי של הכלי של הגאולה, שאומנם הכל מתחדש אבל אין שינוי של עצמיות המהות. יש בזה פלא עצום, כיוון שמתברר שהטבע של האדם (ודווקא הוא) יכול להכיל את המגמות העתידיות של העולם. (ועיין עוד: עולת ראייה ב, עמ' שמב, ועולת ראייה א, עמ' לא, 'ברוך שם כבוד מלכותו'; אורות, מהלך האידיאות ו).

³⁴ 'לשם שבו ואחלמה', הקדמות ושערים, שער ו, פרק ט.

³⁵ ה'אור הפנימי' הוא התודעה הפנימית של המציאות (נשמה), ממילא אם התודעה גדלה מעבר ליכולות של הכלי, היא מפרקת את הכלי. 'אור מקיף' הוא היסוד לכל הבריאה (חיה), הוא מעבר למידה של העולם, אבל איננו מפרק כיוון שאינו מביא שום תודעה חיובית, הוא אור שלילי – מקום, צורך. השלב הבא הוא שמתחילה להבנות אצל האדם תודעה והבנה שיש לה את היכולות והכלים של האור המקיף. אז היא יכולה להשיג מעבר לגבול – את יסוד הבריאה. (אורות התחיה, לב).

צריך לשים לב שההסברה של הלשם לגבי אור מקיף, שונה מההסברות בהם האור המקיף הוא 'אור אין סוף', שהוא כמו חור שחור שמושך הכל אליו. אצל הלשם האור המקיף חושף את הקיום, את הרצון של הקב"ה להתגלות, ממילא הוא נותן לכל התופעות את הקיום שלהם – ולכן הוא גם תמיד יביא איתו את האור הפנימי (האור הפנימי שייך לתבונה ולדעת). היחס ביניהם הוא כמו אבא ואמא, האבא נותן את הקיום והאמא ממלאת.

והם תמיד יבואו ביחד, כי בפנימיות אין משפחות חד הוריות. [א.ש.ל.]

(בעקידת יצחק הרב מדבר על ההבדל בין הנס של הנשמה לנס של החיה. כתוב במדרש 'בשכר ויבקע עצי עולה זכה שיבקע הים לפני ישראל' (בר', נה, ה) – זהו הנס של הנשמה. ובהמשך אברהם עוקד את יצחק 'ממעל לעצים' – זהו הנס של החיה. (עין עולת ראייה א, עמ' פו, צא)).

את המרובה³⁶. כמו 'מקום כרובים שאינו מין המידה'³⁷, וכמו 'עומדים צפופים ומשתחוים ברווח'³⁸. וכך בנס חנוכה ובנר המערבי, שהיו דולקים יותר ממידת שמנם, ולא הופיע שמן ניסי אלא השמן עצמו דלק. אין כאן שינוי טבע מנוזל למוצק או ממוצק לנוזל, אלא טבע חדש, טבע שחי בהארה של מועט שמחזיק את המרובה.³⁹

ברוך ה' שאנו זוכים קצת לגעת בפלא של הדורות שלנו.

³⁶ 'לשם שבו ואחלמה', הקדמות ושערים, שער ו פרק ג. [משמעות הביטוי היא שבתוך המקום המוגבל, מופיע

אור שבא מעבר לגבולות. א.ש.ל.]

³⁷ בבא בתרא, דף צט, עמוד ב.

³⁸ מסכת אבות, פרק ה, ה.

³⁹ בעזרת ה', בשנה הבאה נסביר את הנושא הזה יותר בהרחבה.